

UNIwersYTET ŁÓDZKI
Instytut Psychologii
Zakład Psychologii Zdrowia

Smugowa 10/12 91-433 Łódź
tel: (0-42) 665-55-12 fax: (0-42) 665-55-83
e-mail: noginska@uni.lodz.pl

Prof. dr hab. Nina Ogińska-Bulik
Instytut Psychologii
Uniwersytet Łódzki

Rada Wydziału Psychologii
Uniwersytetu Warszawskiego

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Rafała Wochny

Dystres i dysocjacja okołotraumatyczna jako czynniki ryzyka wystąpienia PTSD i objawów zaburzeń współwystępujących wśród strażaków

Promotor:

Prof. dr hab. Włodzimierz Oniszczenko

Rozprawa doktorska mgr Rafała Wochny podejmuje ważną problematykę, jaką jest związek bezpośrednich reakcji na doznany stres, w postaci dystresu okołotraumatycznego i dysocjacji okołotraumatycznej z bardziej odroczonymi skutkami ekspozycji na traumę, tj. objawami stresu pourazowego w grupie strażaków. Analizowane w pracy zagadnienie nawiązuje do psychologii klinicznej i psychotraumatologii. Znaczenie tej problematyki wynika z kilku powodów: po pierwsze – z niewielkiej liczby badań prowadzonych w tej grupie osób, po drugie – z nie do końca wyjaśnionych uwarunkowań i skutków doświadczania tego typu zdarzeń traumatycznych, po trzecie – z konieczności

poszerzania oddziaływań psychologicznych kierowanych na osoby narażone na ekspozycję na zdarzenia traumatyczne, co dotyczy szczególnie służb ratowniczych, w tym strażaków.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska składa się z 9 rozdziałów i liczy, wraz z bibliografią i załącznikami, 389 stron. Pierwsza – teoretyczna część pracy obejmuje, oprócz *Wprowadzenia*, rozdziały odnoszące się bezpośrednio do zagadnień związanych z celem pracy i podjętych badań. I tak rozdz. 1. zatytułowany *Zdarzenia traumatyczne* prezentuje definicje zdarzenia traumatycznego i kryteria diagnostyczne według znanych klasyfikacji (głównie DSM-IV i DSM-IV-TR, ale także DSM-V). Drugi rozdział rozprawy *Dystres okołotraumatyczny* został poświęcony charakterystyce reakcji okołotraumatycznych, z uwzględnieniem badanej grupy zawodowej, i związków z PTSD. Kolejny (rozd. 3) charakteryzuje zjawisko dysocjacji potraumatycznej i jej związek z PTSD. Następny (rozd. 4) został poświęcony związkom między dystresem a dysocjacją okołotraumatyczną. Rozdz. 5 przedstawia charakterystykę PTSD, strukturę objawów wchodzących w skład tego zespołu, zaburzenia współwystępujące z PTSD, czynniki ryzyka rozwoju tego zespołu, z uwzględnieniem badanej grupy, jaką są strażacy.

Wśród istotnych walorów części teoretycznej rozprawy doktorskiej należy zwrócić uwagę przede wszystkim na:

- szczegółową charakterystykę analizowanych zagadnień, w tym m. in. kryteriów diagnostycznych, czy przetwarzania poznawczego traumy, a także zwrócenie uwagi na kontrowersje dotyczące definiowania zdarzeń traumatycznych;
- uwzględnienie najnowszej klasyfikacji, jaką jest DSM-V;
- szeroki przegląd badań dotyczący związków między analizowanymi zagadnieniami, a jednocześnie wskazanie na ostrożność w formułowaniu wniosków dotyczących tych zależności;
- uwzględnienie pozytywnych następstw doświadczonej traumy, w postaci zjawiska potraumatycznego wzrostu;
- bogata literatura przedmiotu (choć pominięto wiele znaczących polskich pozycji w tym zakresie).

Lektura teoretycznej części pracy skłania także do sformułowania kilku uwag krytycznych:

- przydatne byłoby pokazanie zjawiska traumy i PTSD w odniesieniu do strażaków w nieco szerszym kontekście, z odwołaniem się do polskich badań (prowadził je m. in. Instytut Medycyny Pracy w Łodzi, a także Ogińska-Bulik N. *Dwa oblicza traumy - Negatywne i Pozytywne skutki zdarzeń traumatycznych u pracowników służb ratowniczych*, 2015, Ogińska-Bulik, Langer I. Osobowość typu D i strategie radzenia sobie ze stresem a nasilenie objawów

PTSD w grupie strażaków. *Medycyna Pracy*. 2007, 58(4), Ogińska-Bulik N. Negative and positive effects of traumatic experiences in a group of emergency service workers – the role of personal and social resources. *Medycyna Pracy*. 2013, 64(4);

- przydatne byłoby nieco szersze przedstawienie koncepcji wyjaśniających mechanizmy rozwoju PTSD;
- wśród czynników rozwoju PTSD warto byłoby wspomnieć o znaczeniu różnic indywidualnych (osobowość przedtraumatyczna), stosowanych strategiach radzenia sobie czy roli wsparcia społecznego;
- w odniesieniu do zjawiska, jakim jest wzrost potraumatyczny (choć nie jest to bezpośrednio związane z tematem rozprawy) warto byłoby przywołać choćby jedno badanie, wskazujące na jego występowanie wśród przedstawicieli służb ratowniczych, w tym strażaków (szeroki przegląd badań w tym zakresie przedstawia monografia *Dwa oblicza traumy – Negatywne i Pozytywne skutki zdarzeń traumatycznych u pracowników służb ratowniczych*, wyd. Difin, 2015);
- porównując intruzje i ruminacje warto byłoby odwołać się do najnowszych informacji wskazujących na występowanie zróżnicowanych ruminacji odnoszących się do doświadczonego zdarzenia traumatycznego, tj. ruminacji natrętnych, które mają charakter destruktywny i sprzyjają rozwojowi PTSD oraz ruminacji refleksyjnych/rozważnych (deliberate rumination), które mają charakter konstruktywny i mogą obniżać poziom PTSD oraz sprzyjać występowaniu wzrostu po traumie;
- przedstawiając różne koncepcje i wyniki badań dotyczące związków między zmiennymi (czasami niejednoznaczne, a nawet sprzeczne) warto byłoby pokusić się o próbę wyjaśnienia tych niejednoznaczności, a także zaprezentować własne stanowisko w analizowanych kwestiach.

Część metodologiczna rozprawy doktorskiej, w której w sposób klarowny przedstawiono cel badań, pytania, hipotezy badawcze, scharakteryzowano osoby badane oraz wykorzystane narzędzia badawcze, nie budzi większych zastrzeżeń. Badaniami objęto strażaków z Państwowej Straży Pożarnej bezpośrednio uczestniczących w akcjach ratowniczych. Badania przeprowadzono w 3 etapach (w I etapie były to 244 strażaków, we wszystkich trzech etapach uczestniczyły 34 osoby) Wykorzystano kilka narzędzi pomiarowych. Uzyskane wyniki badań przedstawiono w sposób komunikatywny w kolejnych tabelach.

Wśród walorów tej części rozprawy warto zwrócić uwagę na:

- podłużny charakter badań – przeprowadzono je w trzech etapach;
 - zaprezentowanie modelu badań własnych;
 - wykorzystanie nowych narzędzi pomiaru, w tym opracowanego przez Autora rozprawy Kwestionariusza Stresujących Zdarzeń Podczas Służby w Straży Pożarnej;
 - wykorzystanie wielozmiennowych analiz statystycznych, w tym analizy mediacji;
 - wskazanie na ograniczenia badań własnych i kierunki przyszłych badań;
- Lektura tej części pracy także nasuwa pytania, wątpliwości i uwagi krytyczne:
- nie znalazłam uzasadnienia dla wykorzystania dwóch narzędzi do pomiaru nasilenia objawów PTSD, tj. zarówno Skali Potraumatycznego Stresu, jak i Skali Wpływu Zdarzeń;
 - mała liczebność badanej grupy, a także brak informacji z jakich powodów ostateczna grupa, na której przeprowadzono analizy, liczyła zaledwie 34 osoby (spośród 244 objętych badaniami w I etapie);
 - dlaczego wyniki badań wskazujących na występowanie zdarzeń potencjalnie traumatycznych (a także PTSD i nasilenia innych objawów) ograniczono jedynie do grupy 34 osób (a nie wyjściowej puli I etapu liczącej 244 osób);
 - jak należy rozumieć wyniki dotyczące nasilenia PTSD ocenianego za pomocą Skali Wpływu Zdarzeń, wskazujące (str. 167/168), że 4 badanych uzyskało wysokie nasilenie tych objawów, lekkie 20 strażaków (skala zakłada dwie kategorie wyników: niskie oraz umiarkowane/wysokie). A czy to oznacza, że pozostali strażacy uzyskali 0 pkt w tej skali? Podobne pytanie dotyczy drugiego zastosowanego narzędzia – Skali Potraumatycznego Stresu (PDS); tu wskazano, że żaden badany nie uzyskał wysokiego wyniku nasilenia PTSD, a lekkie nasilenie relacjonowało tylko 8 badanych. A pozostali? Skłania to także do kolejnego pytania, tj. na ile jest uzasadnione ustalanie związków między dystresem i dysocjacją okołotraumatyczną a nasileniem PTSD, skoro zaledwie kilka osób ujawniło symptomy tego zespołu i to jedynie w stopniu lekkim.
 - warto byłoby wskazać praktyczne aspekty rozprawy.

Ogólna ocena rozprawy

Podsumowując, pomimo podniesionych uwag, które w większości mają charakter dyskusyjny i mogą być przydatne w dalszym rozwoju naukowym Doktoranta, pozytywnie oceniam przedstawioną do recenzji pracę. Wnosi ona nowe treści w obszar zagadnień związanych z doświadczaniem zdarzeń

traumatycznych w związku z wykonywanym zawodem. Uzyskane rezultaty mają wartość poznawczą i mogą być inspiracją do dalszych poszukiwań w tym obszarze. Autor wykazał się dobrą znajomością analizowanych w pracy zagadnień. Język, którym posługuje się doktorant, pomimo ogromu informacji, jest jasny, zrozumiały i komunikatywny. Wskazuje to na dobre opanowanie przez Autora warsztatu pisarstwa naukowego. Nie sposób nie docenić także bardzo bogatej literatury, przede wszystkim anglojęzycznej, wykorzystanej w pracy.

Mgr Rafał Wochna wykazał się dociekliwością badawczą, umiejętnością stawiania pytań, formułowania hipotez, analizy i interpretacji wyników, co świadczy o dobrym przygotowaniu metodologicznym Autora.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska odpowiada warunkom określonym w ustawie o tytule i stopniach naukowych. W związku z powyższym wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego o dopuszczenie mgr Rafała Wochny do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Łódź, dnia 7.04.2016.